

SINERGIES DE RESISTÈNCIA CONTRA LA GLOBALITZACIÓ ECONÒMICA

Mònica Mateos Fernández
Universitat Oberta de Catalunya

RESUM

Aquest article exposa les idees sorgides en el Treball Final de Grau d'Educació Social, aquest treball pretenia demostrar que el sistema capitalista no pot donar lloc a una societat justa i l'Educació Social com a professió "transformadora" no pot ser aliena a aquesta creixent vulnerabilitat i precarietat que amaga el sistema capitalista. Com a educadores i educadors socials hem d'exercir un paper crucial en la generació d'accions socioeducatives que vagin des de la denúncia i transformació del sistema capitalista al reconeixement de la ciutadania.

L'objectiu principal de l'article és exposar la connexió entre l'Economia Social i Solidària i l'Educació Social, per tal de donar a conèixer una alternativa al sistema econòmic capitalista i entendre l'Economia Social i Solidària com una eina que ens ha de permetre fer de la nostra professió una pràctica de transformació social i justícia social.

Per una banda, desenvoluparé el concepte d'Economia Social i Solidària i els elements clau que caracteritzen aquest model econòmic, en segon lloc, extreure les idees principals de les entrevistes realitzades a quatre persones vinculades a l'Economia Social i Solidària i a l'Educació Social i per últim, abordaré la vinculació entre l'Economia Social i Solidària i l'Educació Social.

Aquest treball m'ha permès determinar que la construcció d'alternatives a l'economia capitalista és una tasca no només individual sinó col·lectiva, i el treball mutu entre l'Educació Social i l'Economia Social i Solidària pot generar una sinergia necessària per resistir a una economia capitalista que deshumanitza i revertir la idea que el sistema capitalista es pot humanitzar, ja que no busca satisfer les necessitats humanes sinó, només, del mercat.

PARAULES CLAU:

Educació Social, Economia Social i Solidària i Transformació Social.

RESUMEN

Este artículo expone las ideas surgidas en el Trabajo Final de Grado de Educación Social, este trabajo pretendía demostrar que el sistema capitalista no puede dar lugar a una sociedad justa y la Educación Social como profesión "transformadora" no puede ser ajena a esta creciente vulnerabilidad y precariedad que esconde el sistema capitalista. Como educadoras y educadores sociales debemos desempeñar un papel crucial en la generación de acciones socioeducativas que vayan desde la denuncia y transformación del sistema capitalista al reconocimiento de la ciudadanía.

El objetivo principal del artículo es exponer la conexión entre la Economía Social y Solidaria y la Educación Social, con el fin de dar a conocer una alternativa al sistema económico capitalista y entender la Economía Social y Solidaria como una herramienta que nos debe permitir hacer de nuestra profesión una práctica de transformación social y justicia social.

Por un lado, desarrollaré el concepto de Economía Social y Solidaria y los elementos clave que caracterizan este modelo económico, en segundo lugar, extraeré las ideas principales de las entrevistas realizadas a cuatro personas vinculadas a la Economía Social y Solidaria y la Educación social y por último, abordaré la vinculación entre la Economía social y Solidaria y la Educación social.

Este trabajo me ha permitido determinar que la construcción de alternativas a la economía capitalista es una tarea no sólo individual sino colectiva, y el trabajo mutuo entre la Educación Social y la Economía Social y Solidaria puede generar una sinergia necesaria para resistir a una economía capitalista que deshumaniza y revertir la idea de que el sistema capitalista se puede humanizar, ya que no busca satisfacer las necesidades humanas sino, sólo, del mercado.

PALABRAS CLAVE:

Educación Social, Economía Social y Solidaria y Transformación Social.

INTRODUCCIÓ

Vivim en un món on les lluites socials revifem i es comença a percebre un malestar en la gent comuna, d'un malestar individual es va creant un malestar social que no deixa de ser una extensió d'un sistema capitalista que ens aboca a una regressió dels drets bàsics.

L'estat de benestar ja no és capaç de revertir les injustícies del capitalisme, ja que la política es veu dominada pel capital. Ens trobem en una societat on les institucions socials generen, reforcen i potencien les desigualtats socials, les conseqüències regressives per la humanitat del capitalisme en la seva fase neoliberal es comencen a visualitzar de forma més evident, la precarietat deixa de ser un problema individual a ser un problema estructural, el desbocament del capital genera un ésser precari i un nou tipus de vulnerabilitat.

Davant d'això, cal fer un pas endavant per fer realitat una societat verdaderament justa, democràtica i digna, imaginar un món millor on la democràcia, la justícia social i una vida digna siguin els principals valors i principis d'una societat és una tasca fonamental que hem de fer com a educadores i educadors socials.

L'Educació Social té un paper molt important davant la crisi econòmica, política i social, que estem vivim, tenim l'obligació de fer un replantejament que ens permeti construir un posicionament ètic i polític capaç de transformar les relacions econòmiques, socials i polítiques, generant accions que resisteixin el model neoliberal. Ens cal creure que existeix una alternativa al sistema capitalista, que pot existir una era postcapitalista i nosaltres com a educadores i educadors socials tenim la corresponsabilitat a través de les nostres accions de què alguna cosa pugui canviar, ja que som part del sistema i el sostenim, participem del seu funcionament i, per tant, la nostra tasca com a professionals és la d'apoderar a les persones mostrant altres formes de gestionar la societat i l'economia, l'educació és i ha de ser la primera eina per a un verdader canvi social.

L'Educació Social es construeix des de l'àmbit professional i acadèmic però també des dels moviments socials ja que es poden enriquir mútuament, per aquest motiu l'Economia Social i Solidària ens pot donar eines per a generar accions socioeducatives que resisteixin a la globalització econòmica, alhora que l'Educació Social pot jugar un paper molt important per potenciar l'Economia Social i Solidària, sensibilitzant i donant a conèixer a la ciutadania una economia centrada en les persones.

1. L'ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA:

“El perill és arribar-se a convèncer que les conviccions són somnis i a perdre l'amor per les utopies”. Julio Dinis (poeta portuguès)

Afegir al terme economia els adjectius «social» o «solidària» pot semblar inversemblant, però més lluny d'això si ens atenim al seu origen, veiem com tant l'economia social com l'economia solidària sorgeixen com a resposta als problemes de desigualtat i injustícia que el sistema capitalista generava. A més, allò econòmic segons la seva etimologia, significa administració (*nemós*) de la casa (*oikos*), així, si ens centrem en aquest sentit del significat del mot, el capitalisme no pertanyeria a aquesta definició sinó més aviat a una crematística. L'economia com a tal serien les altres formes d'entendre i fer economia, com l'economia social o l'economia solidària, ja que intenten posar aquesta al centre de les persones, aquestes pràctiques alternatives treballen des de criteris relacionats amb la justícia social i busquen satisfer les necessitats de les persones i de la comunitat. L'economia social i l'economia solidària són dos conceptes diferents que es complementen, però “la seva complementarietat està encara per construir a fi de poder arribar a una economia social i solidària que es pugui presentar com a unitària dins la seva diversitat” Laville, J. L (2003:21). És un concepte en construcció que encara avui en dia es fa difícil aconseguir un consens tant en la seva definició com en la seva caracterització com a terme unitari. Així i tot, “tant l'economia social com la solidària només tenen sentit en relació amb una economia plural, és a dir, amb una economia que no estigui reduïda a la societat de capitals i al mercat, en què es puguin desenvolupar diverses lògiques econòmiques” Laville, J. L (2003:7-8). És a dir, el concepte d'Economia Social i Solidària (ESS) compren pràctiques econòmiques heterogènies i es duen a terme en contextos socials diferents, és un fenomen socioeconòmic minoritari però està per tot el món, on com ens diu Garcia, J. (2012:4), totes tenen en comú tres característiques clau: “donen primacia a la satisfacció de necessitats dels seus socis i/o del seu entorn per sobre del lucre, gestionen la pròpia activitat econòmica de forma democràtica i estan compromeses amb el seu medi natural i social”.

L'economia social i l'economia solidària tenen orígens diferents, però molts elements compartits, tant és així que “en podem situar el naixement en les respostes obreres i camperoles als processos de pauperització i explotació del primer capitalisme durant el segle XIX” Garcia, J. (2015:22).

Molts autors coincideixen en què el naixement de l'economia social és anterior a l'economia solidària, tot i això Laville, J. L. (2003:8) ens posa de manifest el fet que al segle XIX ja existien pràctiques de solidaritat que anaven més enllà d'un sentit filantròpic, és a dir, existien pràctiques d'ajut mutu i d'autoorganització que es podien interpretar com a recurs econòmic. Pràctiques d'associacionisme que remetien a accions de fraternitat i de protecció davant de l'extensió de l'economia de mercat i que poden arribar a ser considerades les bases d'un projecte d'economia solidària. Malgrat tot, aquest “inici d'economia solidària” es va esvaïr tan ràpidament com havia començat a causa de la revolució industrial i la ideologia liberal que de forma combinada va suposar una gran repressió contra qualsevol forma d'associacionisme obrer.

Amb tot això, l'economia social esdevé com a concepte en la segona meitat del segle XIX amb l'aparició d'organitzacions, empreses i entitats que buscaven una altra forma de fer economia i de gestionar una empresa, definida com a conjunt d'activitats econòmiques exercides per societats, principalment cooperatives, mutualitats i associacions, que buscaven considerar certes fites socials (igualtat social, democràcia industrial, etc.) com a essencials de l'activitat econòmica. Organitzacions i entitats amb un major compromís ètic i social, en definitiva diferents formes jurídiques que prioritzen les persones sobre la maximització de beneficis econòmics. Un exemple és la primera cooperativa formada el 1844 a Anglaterra, on un grup de treballadors i treballadores tèxtils de la Rochdale Society of Equitable Pioneers (Societat Equitativa dels Pioners de Rochdale) impulsen una nova forma d'organitzar-se sota la consigna d'un benestar comú, aquesta unió els permet defensar les seves condicions i organitzar-se col·lectivament amb la finalitat de satisfer les necessitats de la classe obrera i oferir condicions decents de treball, educació i salut. L'experiència d'aquests treballadors i treballadores va fomentar la possibilitat d'establir relacions econòmiques més justes.

Segons la carta de principis de l'economia social¹, el concepte d'economia social agrupa experiències que comparteixen una mateixa ètica:

“la primacia de la persona i l'objecte social sobre el capital, l'adhesió voluntària, el control democràtic de l'organització, la conjunció entre els interessos dels seus membres i el de la societat,

---

¹ Carta de Principis de l'Economia Social promoguda per la Conferència Europea Permanent de Cooperatives, Mutualitats, Associacions i Fundacions (CEP-CMAF), avui Social Economy Europe: <http://www.socialeconomy.eu.org>. En el cas de l'Economia Social espanyola, els principis i organitzacions que forma l'Economia Social s'estipulen en la llei 5/2011, de 29 de març, d'Economia Social (BOE, N°76 30/03/2011). Veure a: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2011-5708

l'aplicació de criteris de corresponsabilitat i subsidiarietat, l'autonomia enfront altres agents i poders públics i privats, així com el destí dels seus excedents al desenvolupament de serveis per als seus membres i per l'interès general” Askunze, C. (2013:99).

En l'actualitat l'economia social té dos vessants, les organitzacions que operen dins el mercat (principalment cooperatives i mutualitats) i les organitzacions que no tenen ànim de lucre que no operen dins el mercat, tal com podem veure en la definició amb més aval institucional acceptada pel Consell Econòmic i Social Europeu (CESE):

“Conjunt d'empreses privades organitzades formalment, amb autonomia de decisió i llibertat d'adhesió, creades per satisfer les necessitats dels seus socis a través del mercat, produint béns i serveis, assegurant o finançant i en les que l'eventual distribució entre els socis de beneficis o excedents així com la presa de decisions, no estan lligats directament amb el capital o cotitzacions aportats per cada soci, corresponent un vot a cada un d'ells. L'Economia Social també agrupa aquelles entitats privades organitzades formalment amb autonomia de decisió i llibertat d'adhesió que produeixen serveis de no mercat a favor de les famílies, els excedents, si hi fossin, no poden ser apropiats pels agents econòmics que les creen, controlen o financen”. Barea i Monzon (2006) mencionats per Pérez de Mendiguren, J. C.; Etxezarreta, E.; Guridi, L. (2009:10).

Així i tot, també trobem que existeixen cooperatives, mutualitats, associacions o fundacions que per la seva activitat professional s'assimilen més a una empresa mercantil que a les bases de l'economia social, ja que persegueixen els mateixos valors i busquen la mateixa finalitat.

Per una altra banda, l'economia solidària es defineix com “un conjunt heterogeni d'enfocaments teòrics, realitats socioeconòmiques i pràctiques empresarials que des de l'últim quart del segle XX venen desenvolupant un creixent sentit de pertinença a una forma diferent d'entendre el paper de l'economia i els processos econòmics” Pérez de Mendiguren i Etxezarreta (2015). Identificada habitualment com a part del tronc comú de l'economia social, neix com a crítica al sistema econòmic mercantil, alhora però com molts autors reivindiquen parteix d'un posicionament crític a l'economia social, ja que es creu que passats els anys ha anat perdent el seu potencial de transformació social que tenia en els seus orígens.

Autors com Laville (2003:15), ens posa de manifest la dimensió econòmica o empresarial de l'economia social per la seva dependència a l'economia mercantil que fan que perdin la seva identitat inicial. Així, l'economia solidària sorgeix o ressorgeix per reivindicar la dimensió política d'una altra economia, en aquest sentit la seva proposta de reconceptualització de l'economia pretén superar el mite de l'*homo economicus* de la racionalitat econòmica individual i competitiva, recuperant el sentit originari de l'economia social. L'economia solidària tracta de resocialitzar i repolititzar l'economia com a activitat humana, construint “relacions de producció, distribució, consum i finançament basades en la justícia, la cooperació, la reciprocitat i l'ajuda mútua” Pérez de Mendiguren, J. C. et. al. (2009:13).

Com ens diu Askunze, C. (2013), l'economia solidària és una pràctica transformadora que reivindica una altra forma de fer economia on es desenvolupen uns valors i pràctiques relacionades amb l'apoderament de les persones i organitzacions ciutadanes:

“l'impuls de relacions basades en la cooperació i la no competitivitat, el desenvolupament de models democràtics en la presa de decisions, la conservació ecològica, la igualtat d'oportunitats, la valoració dels processos relacionats amb la reproducció de la vida i amb les cures, la generació de riquesa i instruments financers en condicions ètiques, el reforç de les capacitats de persones i col·lectius especialment exclosos, la innovació socioeconòmica al servei del desenvolupament humà local, etc.” Askunze, C. (2013:102)

Així, quan parlem d'economia solidària parlem d'uns principis ètics que són definits en la Carta de Principis de l'Economia Solidària²:

1. Principi d'Equitat.
2. Principi de treball.
3. Principi de sostenibilitat ambiental.
4. Principi de cooperació.
5. Principi «sense fins lucratiu».
6. Principi de compromís amb l'entorn.

2 Carta de Principis de l'Economia Solidària promoguda per la Red de Redes de la Economía Alternativa y Solidaria (REAS) en l'Estat Espanyol. <http://www.economiasolidaria.org/carta.php>. Podeu veure definits aquests principis a l'Annex 1.

L'economia solidària es nodreix d'altres moviments socials de transformació social com el feminisme, l'ecologisme, moviments LGTBI, de defensa dels drets humans, etc., basats en valors postmaterialistes, la seva importància en l'autogestió i en la transformació de la vida quotidiana fan que sorgeixin altres formes de treballar, consumir i de viure.

La conjunció de l'economia social i l'economia solidària com a conceptes diferents però afins va guanyant terreny, sobretot a partir de la dècada del 1980 amb l'aparició d'iniciatives alternatives al model capitalista, com a resposta a les successives crisis i a l'ofensiva neoliberal que afectava cada cop més persones. Aquesta «altra economia» com a activitat econòmica anticapitalista creen projectes que “produeixen, comercialitzen, consumeixen, inverteixen, gestionen recursos i assignen excedents sota lògiques molt més democràtiques, equitatives, solidàries i respectuoses amb les persones, el medi ambient i els territoris que les empreses i institucions capitalistes” Garcia, J. (2012:1).

Com s'ha mencionat anteriorment tot i no existir una definició comunament acceptada, ja que és un concepte i pràctica en construcció, existeix un consens en el caràcter multidimensional del concepte que reuneix tres dimensions complementàries, tal com ens diuen Pérez de Mendiguren i Etxezarreta (2015):

“(i) la dimensió teòrica com a paradigma alternatiu sobre l'economia i que parteix de la crítica al capitalisme, (ii) la dimensió de proposta política de transformació social i, per tant, de moviment social emancipador, i (iii) una tercera dimensió més enfocada a definir un tipus específic de pràctiques organitzatives i empresarials per satisfer necessitats que busca funcionar amb lògiques diferents de les empreses mercantils tradicionals” Extret de l'Informe del Mercat Social (2016:7).

Aquesta combinació entre un projecte empresarial de l'economia social i entre un projecte polític de l'economia solidària es fa essencial, ja que “sense projecte empresarial, el projecte polític no arribarà més enllà dels convertits (perill de “marginació”); sense projecte polític, el projecte empresarial pot ser recuperat i fagocitat pel capitalisme (risc de “banalització”)” Le Labo (2010:31). Així i tot, des de la Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya (XESC), organització que representa a l'Economia Social i Solidària a Catalunya, han elaborat la seva proposta de llei de l'Economia Social i Solidària (ESS) publicada l'any 2014, així, defineixen l'ESS com a:

“Un conjunt d’iniciatives socioeconòmiques, els membres de les quals, de forma associativa, cooperativa, col·lectiva o individual, creen, organitzen i desenvolupen democràticament i sense que necessàriament tinguin ànim de lucre, processos de producció, d’intercanvi, de gestió, distribució d’excedent, moneda, de consum i de finançament de béns i serveis per satisfer necessitats, que es guien per relacions de solidaritat, cooperació, donació, reciprocitat, i autogestió defensant els béns comuns naturals i culturals i la transformació igualitària de l’economia i la societat amb la finalitat del bon viure i la reproducció i la sostenibilitat de la vida del conjunt de la població”.

Aquesta definició inclou, doncs, cooperatives, mutualitats, fundacions, associacions, com també totes aquelles iniciatives sense formalització jurídica com l’agroecologia, els horts comunitaris, les cooperatives de consum, les finances ètiques, els bancs del temps, els mercats i xarxes d’intercanvi, les monedes socials, el transport col·laboratiu, grups de criança, escoles lliures, entre altres iniciatives que comparteixin els mateixos valors i principis.

Totes aquestes iniciatives, segons la proposta de Llei d’ESS de la XESC s’inspiren i apliquen un seguit de principis en la seva activitat socioeconòmica:

- a) La recerca del bé comú i la creació i distribució equitativa de la riquesa.
- b) La primacia del treball sobre el capital i dels interessos col·lectius per sobre els individuals.
- c) La democràcia econòmica i la voluntat de transformació social.
- d) El foment de la qualitat i sostenibilitat de la vida i del medi ambient.
- e) L’equitat de gènere i el repartiment de les tasques de cura.
- f) El respecte a la identitat cultural pròpia i el foment de la interculturalitat.
- g) L’arrelament territorial i l’economia de proximitat.
- h) La creació de mercat social a partir de la intercooperació entre: la producció cooperativa, l’estalvi i les finances ètiques, la distribució i comercialització justa i el consum responsable.
- i) Les pràctiques de l’autogestió, el treball col·laboratiu, l’ajuda mútua, la solidaritat, la donació, la reciprocitat.”

Es fa difícil quantificar la situació actual de l’ESS, degut bàsicament al fet que no existeixen dades o estadístiques que ens ajudin a donar uns valors quantitius de la situació de l’ESS. Degut principalment perquè es fa complicat comptabilitzar totes aquelles pràctiques informals que no tenen una formalització jurídica, tot i això comptabilitzar les que sí que tenen una formalització

jurídica ens farà no tenir unes dades reals perquè com s'ha comentat no totes les pràctiques formals segueixen els valors de l'ESS, a més de tenir l'inconvenient de no tenir una definició consensuada a tot el món que fan que es deixin de banda en les dades moltes pràctiques pels criteris diferenciats que fan servir a cada país.

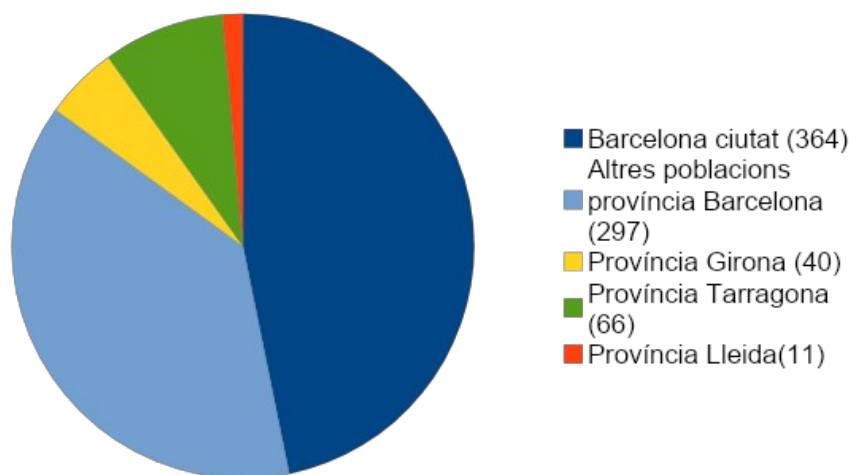
Tanmateix, segons assegura l'estudi "La economía social y solidaria: Balance provisional y perspectivas para España", publicat recentment per a la Fundació Alternativas, Espanya se situa en el novè país del món amb la taxa més alta de treballadors en organitzacions formals de caràcter empresarial, com les cooperatives, les mutualitats, les societats laborals, centres especials de treball, empreses d'inserció, entre d'altres. Es contempla que existeixen 43.000 organitzacions d'aquest estil i que donen treball a 2,2 milions de persones, aquestes xifres representen el 12,5% de l'ocupació total a tota Espanya.

D'altra banda, a Catalunya també trobem a Pam a Pam una organització sorgida a través de SETEM i amb la col·laboració de la XESC, que crea una eina col·lectiva on situa en el mapa les diferents pràctiques transformadores que existeixen a Catalunya, amb l'objectiu d'apropar les iniciatives a la ciutadania i facilitar l'enxarxament.

Per delimitar les diferents pràctiques de l'ESS, siguin organitzacions formals i informals, és a dir, organitzacions amb o sense règim jurídic, un grup de persones de tot el territori, de forma voluntària entrevisten als diferents projectes mitjançant 15 criteris que valoren la seva idoneïtat com a ESS, els quals es troben organitzats en tres grups principals:

- L'organització interna: la democràcia interna, el desenvolupament personal, la perspectiva feminista i les condicions laborals.
- L'impacte social: proveïdors, intercooperació, llicències lliures, transparència, gestió financera, cohesió social, transformació social i arrelament territorial.
- Impacte ambiental: sostenibilitat ambiental, gestió de residus, consum energètic.

En l'actualitat, hi ha aproximadament unes 800 iniciatives socioeconòmiques al mapa col·laboratiu de l'ESS de tota Catalunya (778 punts publicats a Pam a Pam a 12/03/2019), amb l'objectiu d'arribar a ser 1000 durant aquest any, iniciatives socials i ciutadanes que operen sota criteris diferents dels de l'economia convencional i que practiquen la transformació de l'economia i la societat:

Extret de Pam a Pam.

L'ESS és una utopia possible, ja no com a teoria sinó com a pràctica, tal com podem veure en el següent punt, on quatre educadores i educadors socials ens expliquen la seva pròpia experiència dins d'una altra economia alternativa a la dominant. Des del seu vessant més crític i transformador l'Educació Social pot contribuir a transformar el mercat i la societat en general, tal com ho pretén fer l'ESS, conèixer experiències reals d'ESS on els participants són educadors i educadores socials que creuen que un altre món és possible ajudarà a comprendre aquesta sinergia que pot generar el treball compartit entre l'Educació Social i l'ESS.

2. DE LA INDIGNACIÓ A L'ACCIÓ:

Per poder conèixer algunes experiències vivencials, he optat per entrevistar a quatre educadores socials (un educador i tres educadores), persones que porten a terme un projecte d'ESS, educadores socials que participen de forma activa per transformar el sistema capitalista i que ens expliquen de primera mà els reptes amb els quals es troben a l'hora d'exercir la seva professió en un projecte alternatiu.

En aquest apartat faré esment a partir d'una selecció dels aspectes més rellevants extrets en l'entrevista.

Tres de les qüestions que havien de respondre relacionades amb la viabilitat i qualitat laboral, d'un projecte d'ESS, van ser:

- Realitza alguna altra activitat professional dins el sistema econòmic predominant?
- Com valoreu les teves condicions laborals dins la pràctica econòmica de l'ESS? Són precàries? Pots viure dignament d'un projecte d'ESS?
- Pot l'ESS ser un espai de treball més just per als professionals d'àmbit social? Per què?

I les respostes van ser les següents:

De les quatre persones entrevistades tres van respondre que no realitzen cap altra activitat professional dins el sistema econòmic predominant, una d'elles però va posar de manifest la dificultat dels projectes d'ESS per poder sobreviure fora de la lògica capitalista:

“L'activitat que realitzo és dins el sistema. Els projectes de l'economia solidària estem en terra de frontera, ens movem entre el dins i el fora, ja que no podem ser autosuficients en un altre marc econòmic per ara, tot passa per aquí, legalitat, compravenda, relacions...” (educadora social 3).

En el que fa a les condicions laborals, tres de les quatre persones entrevistades, van afirmar que sí que es pot viure dignament d'un projecte d'ESS, tot i que dues d'elles coincideixen en el fet que creuen que els seus sous són inferiors al que cobrarien fora d'un projecte que no fos d'ESS:

“La qüestió és que pel nostre Reglament de Treball Cooperatiu (RTC), els càrrecs directius (el meu cas) tenen un sou inferior al que figura al conveni, que és així per decisió de la pròpia cooperativa, pel fet de ser d'iniciativa social sense afany de lucre. No estic en desacord però podria ser un greuge comparatiu per a segons qui” (educador social 1).

“Ara mateix estic cobrant 1400 euros nets aproximadament. Fa 10 anys que vam començar i ha estat molt difícil fer sostenible la cooperativa a nivell econòmic. Puc viure dignament i em sento privilegiada de tenir molta feina i de tenir aquest salari fixe i, al mateix temps, crec que en general es cobra poc dins del món cooperatiu i de l'economia social i per nosaltres, aquest no és el sou que ens agradaria cobrar” (educadora social 2).

Per altra banda dues d'elles valoren que més enllà de la dignitat monetària hi ha el fet de sentir que fas el que et fa sentir bé com a persona, donant importància a l'estabilitat personal, emocional, familiar, etc.:

“Crec que he estat sempre en precari, dins i fora de les pràctiques econòmiques anticapitalistes. El que valoro és que faig el que m'agrada, amb qui vull i quan m'agrada. No tinc ningú que em digui que haig d'actuar d'una manera que està en contra dels meus valors. Excepte quan entrem al joc dels diners públics, les subvencions... que et condicionen a fer algunes coses que potser tu no faries” (educadora social 3).

“Ara a COS hem aconseguit que sigui més o menys un sou digne i just, el que sí que hi ha una mica d'autoexplotació, tu mateixa, no? El que cobrem depèn de nosaltres mateixes i en aquest sentit sí que diguem que no vius en l'abundància econòmica però alhora a mi em compensa la possibilitat que tinc per conciliar amb la meua vida laboral, amb la vida personal, familiar, d'oci i això ho agraeixo molt, o sigui que em compensa. Renuncio a tenir un gran sou però en canvi a tenir una vida digna i ha sentir que tinc una feina que em pot vibrar” (educadora social 4).

Respecte a l'espai de treball, si pot ser més just o no, hi ha varietat d'opinions, dues d'elles creuen que si i una d'elles creu que no depèn de l'espai sinó de les persones que en formen part i una altra afirma que s'ha d'anar en compte, ja que no totes les cooperatives defensen els valors i principis de l'ESS:

“Sí. Perquè ajuda a entendre les situacions i moviments en relació amb l'economia, cosa que a vegades els professionals de l'Educació Social troben molt lluny. L'ESS pot ser un espai de treball més just a més perquè pot servir com a anivelladora de situacions diferents i en relació amb els subjectes de l'educació” (educador social 1).

“No pel simple fet de ser ESS és més just. Sí que en teoria hi ha una certa ideologia a favor de la justícia social però això no vol dir que a la pràctica sigui així. Nosaltres ens dediquem a això

precisament, a fer que les organitzacions siguin realment justes i democràtiques i tinguin en compte les cures o el benestar de les persones.

Però sí que el format cooperatiu per exemple et permet liderar i decidir tot sobre el teu projecte. Per tant, si és just o no dependrà de les persones que el formin” (educadora social 2).

“Si pot ser-ho, tot i que mentre estiguem dins el marc econòmic capitalista seguirem estant en una corda fluixa totes plegades.

Per què?, perquè tornarem a posar al centre a les persones, perquè serem les protagonistes dels processos, guanyarem autonomia i sobirania sobre els nostres actes, accions i decisions” (educadora social 3).

(...) s'ha d'anar una mica en compte, jo penso, amb totes aquestes organitzacions sobretot tinguin cura de les treballadores perquè al final a vegades sota la forma de cooperativa s'acaba donant explotació laboral i reproducció de models, s'ha d'anar ben amb compte (educadora social 4).

Un altre aspecte rellevant és sobre els reptes els quals es troben com a projecte d'ESS, així havien de respondre a la pregunta:

Quins creus que són els elements negatius que dificulten l'estabilitat del teu projecte dins l'ESS?

I tots d'ells coincideixen que la dificultat principal és la viabilitat econòmica, entre d'altres com la competència feroç d'altres empreses capitalistes o el reconeixement públic:

“La incertesa dels pressupostos de la generalitat degut fonamentalment pel tema de famós i maldit procés, actualment. No critico la gent «indepe» (he votat per aquests grups polítics en alguna ocasió) però amb l'excusa del procés ens tenen bloquejats projectes, subvencions i ens retarden el pagament de segons quins projectes. A més, els efectes de les entitats foranies o les mercantils que amb el Dúmping estan malmetent i rebentant preus a municipis, comarques o la pròpia generalitat, el que produeix que les entitats més antigues i que hem treballat “artesanalment” durant anys, no puguem sostenir pressupostàriament segons quins projectes” (educador social 1).

“El que dificulta més l'estabilitat és la manca de reconeixement tant a nivell cultural com econòmic i que ens movem en el món de l'economia social que en general es mou amb uns pressupostos baixos i els hi costa prioritzar el nostre servei” (educadora social 2).

“El sistema capitalista primer, que comporta un model educatiu i social que no posa al centre a les persones, sinó als diners, els egos i l'individualisme.

Si aconseguim fer remoure les consciències, possiblement tindrem més estabilitat econòmica.

Perquè no és el mateix en una altra estabilitat. La majoria de gent treballa en coses que no li agraden i desitgen acabar la feina per fer coses que li agradin. Això també dona estabilitat se suposa, però genera altres problemàtiques socials, de salut, de relacions....

Quant a la monetària, doncs hi ha moments en què anem més bé i altres més malament. No puc dir que no tingui les necessitats bàsiques cobertes, però no estar sempre en la corda fluixa seria un canvi de vida que per ara no he viscut ni dins ni fora del sistema capitalista” (educadora social 3).

“La viabilitat econòmica del projecte sempre està com en perill perquè realment tenim un sistema de preus ajustat a més a més tenim uns sous com no molt pletòrics, llavors vol dir que cada cop que volem introduir algun professional, sobretot els que vénen de l'àmbit mèdic, per exemple una ginecòloga, un dentista, a la gent li sembla que no poden estar cobrant 28 € per una visita quan ells en una privada a lo millor n'estan cobrant 120 €. I això és una mica de handicap però bé, el canvi ve per aquí” (educadora social 4).

En relació amb la vinculació entre l'ESS i l'Educació Social se'ls hi va preguntar:

- Quina és la teva percepció sobre la vinculació entre l'ESS i l'Educació Social? Creus que comparteixen valors?

I tots van respondre afirmativament:

“La vinculació entre l'ESS i l'Educació Social és total, o almenys ajuda molt per aconseguir estar des del mateix substrat econòmic i social dels subjectes d'educació amb els que treballem. Els valors, la precarietat (no entesa malament) com a forma de parlar a la mateixa alçada ens ajuda a comprendre a les persones i col·lectius amb els quals s'adrecen els projectes. Els valors de l'ESS també ajuden a considerar a l'economia social i circular, a l'economia solidària, l'economia del bé comú” (educador social 1).

“Des del meu punt de vista sí. Per mi, l'objectiu de l'Educació Social és que la societat sigui més justa i igualitària, que es posi les persones al centre, que hi hagi més consciència social i ambiental, que tinguem més en compte els impactes d'allò que fem” (educadora social 2).

“Així hauria de ser, el que passa és que em sembla que ara mateix l'Educació Social és també una eina per al control social. Som com uns policies de lo social, i això no m'agrada gens. Penso que s'està perdent la visió del treball comunitari i col·lectiu per a passar a ser guardianes de persones tancades en centres de reclusió tancats, oberts o semioberts. Presons, Centres d'Internament

d'Estrangers (CIEs), Centres Residencials d'Acció Educativa (CRAEs) residències 3ª edat... i de control de polítiques d'ajudes públiques com ara el compliment d'uns patrons determinats per al dret a les ajudes.

La vinculació som les persones, que hauríem de ser el centre de tots els processos, tant econòmics com socials” (educadora social 3).

“Doncs sí, jo de fet quan vaig deixar de ser educadora perquè jo crec que en aquell moment vital ja no podia aportar més, sempre em va quedar com la vessant aquesta social, no? Per mi l'Educació Social volia dir plantejar-se no només el problema sinó la causa del problema i anar qüestionant profundament estructures socials, jo personalment he tingut sempre aquesta visió i llavors amb l'Economia Social i Solidària crec que també hi ha aquest qüestionament profund de les estructures. I sí, comparteixen valors, tot i que també m'estic adonant que treballo amb gent a la cooperativa que potser no tenen tota aquesta vessant com més social” (educadora social 4).

Per finalitzar, l'última qüestió els hi demanava que responguessin a:

- Per poder transformar la realitat manca una presa de consciència de la societat i una massa crítica que possibiliti la consolidació d'iniciatives d'ESS, quina creus que ha de ser l'estratègia i a través de quin mitjà per poder incidir en la realitat?

I les respostes han sigut d'allò més diferents però alhora complementàries, des de la difusió de projectes, amb normatives, des de diferents àmbits i de forma transversal, de forma col·lectiva i individual, des de col·lectius afins a l'ESS, a través de l'educació també l'Educació Social o des de l'organització comunitària:

“A través de difusió de projectes d'èxit. Però també amb normatives. S'ha de poder fer lleis atrevides que posin en situació de primacia a les entitats de l'ESS per sobre de les altres (mercantils) per així afavorir aquest tipus d'entitats. «No hay tutia!»” (educador social 1).

“L'estratègia ha de ser conjunta i des de diferents àmbits: polític/administració que ho potenciï i fomenti el canvi cultural en tots els àmbits (com passa amb el feminisme i la igualtat de gènere. Que ha de ser transversal), des de les entitats i organitzacions de l'ESS (XESC) perquè facin activisme / pressió i també activitats de difusió d'aquest model i, finalment, a nivell individual, que cadascú de nosaltres es plantegi com pot potenciar més l'ESS amb com viu, el que consumeix, el model d'habitatge, etc...” (educadora social 2).

“L'educació, social, econòmica i comunitària amb una perspectiva crítica.

L'educació ha de ser una eina per posar en pràctica la llibertat, de conscienciació i per promoure l'autonomia de les persones. Però de forma col·lectiva i no individual.

L'economia també és ideologia, com l'educació, així que les pràctiques que fem en el nostre dia a dia i amb l'entorn són fonamentals” (educadora social 3).

“Sí, cal una presa de consciència per transformar la societat, penso que no ens han educat per treballar col·lectivament, per prendre consciència des del col·lectiu, per cuidar-nos, a vegades no sabem estar en reunions, en assemblees i bé jo crec que aquí tenim molta feina a fer com a col·lectiu, aprendre a actuar conjuntament i ha qüestionar i llavors quan podem generar aquesta reflexió és quan t'adonés que la cosa no va bé i tens ganes de transformar.

Jo crec que l'estratègia i el mitjà és l'organització comunitària i facilitar que la gent estiguem vinculades entre nosaltres i tinguem participació en moviments de base, ja sigui, des d'assemblees, associacions de veïns, col·lectius d'estudiants i a partir d'aquí ser propositives, qüestionar-nos i poder anar construint des de baix. Això organització comunitària diria jo. L'educació social també pot facilitar tot això” (educadora social 4).

Seguidament en el següent apartat exposaré la reflexió i interpretació del material extret en les entrevistes:

Les quatre educadores socials entrevistades, totes elles treballen en cooperatives, dues d'elles creant la cooperativa com a forma d'autoocupació i les altres dues afegint-se com a sòcies d'una cooperativa ja formada. Les quatre tenen un treball estable, porten uns quants anys exercint, tot i les dificultats que es troben en el dia a dia, valoren la possibilitat de poder optar per una altra forma de treballar, de fer economia i d'innovar. L'ESS és i pot ser una forma d'autoocupació per les educadores socials, una ocupació digna i de qualitat, tot i les dificultats d'emprendre i apostar per un projecte alternatiu, totes elles valoren el fet de fer el que els hi agrada i creure que fan alguna cosa per transformar la societat. Creuen que el sol fet d'estudiar Educació Social per elles té un valor de transformació social, de compromís amb la ciutadania i de justícia social, totes elles es veuen com a agent de canvi o transformació perquè contribueixen a fer que totes les persones puguin accedir als recursos necessaris per transformar i millorar la seva qualitat de vida. La forma d'organització de la cooperativa per ella mateixa, té un compromís social, ja que no busca el benefici propi sinó que part dels seus beneficis van destinats a projectes socials, a més ser soci de la cooperativa implica un

compromís en tots els àmbits, des de l'econòmic, el social o el cultural, fet que fa que tots els membres tingui cura d'ell mateix com dels altres membres de la cooperativa, ja que no treballen individualment sinó que són part d'un col·lectiu.

Al mateix temps, creuen que l'ESS i l'Educació Social tenen molts aspectes en comú, promouen la participació de la comunitat, donen resposta a les necessitats de la societat, fomenten el treball en xarxa. L'ESS té un gen transformador, com també ho té l'Educació Social, una transformació que va més enllà de l'economia, ja que també compren allò social, des del model productiu al de cura, les seves pràctiques incideixen en l'àmbit educatiu a través de l'aprenentatge compartit. I els educadors i educadores socials esdevenen un agent de canvi o transformació a partir del moment que ofereixen una certa autonomia a totes les persones, que expandeixen la xarxa de relacions socials i veuen més enllà de sortides mercantilistes a la situació de vulnerabilitat, exclusió o desigualtat de les persones. Procurar una ètica empresarial es fa necessari perquè tenim un compromís amb la ciutadania, ja que no es tracta només de procurar que les empreses siguin responsables sinó de cercar la satisfacció dels drets humans. Les cooperatives, mutualitats, fundacions, associacions o organitzacions que consideren la riquesa en termes de vincles i temps, no només en termes monetaris, són aquelles que entren en la definició del que entenem com a ESS.

L'ESS té una funció social molt important, ja que millora les condicions de vida de les persones, perquè proporciona aliments més sans, crea llocs de treball de qualitat, contribueix a fer sostenible el món, ja que respecta els recursos naturals, culturals i socials, lluita contra la pobresa i l'exclusió social, contribueix a millorar la sanitat, promou habitatges més assequibles, permet la creació de projectes socials a través de crèdits concedits per entitats de finançament ètiques i cooperatives, etc.. Però per transformar el món, cal també transformar els nostres hàbits personals, començant per una mateixa, des del que consumim fins al que produïm, ja sigui a través dels serveis que oferim o de l'acció educativa que realitzem.

Les necessitats socioeconòmiques personals o de la comunitat, poden ser satisfetes a partir de l'autoorganització a escala local o comunitària, construint espais d'autodeterminació social. Iniciatives socials, polítiques, culturals, econòmiques transformadores, que esdevenen el sector públic, no l'estatal sinó el comunitari. Reapropriar-nos d'aquest espai públic es fa necessari si volem que el poble prengui consciència de la realitat capitalista i esdevinguin els protagonistes de les seves pròpies vides.

La seva principal feblesa és la viabilitat econòmica i la manca d'opcions de finançament, fet que comporta que molts cops depenguin massa d'ajudes públiques, però les relacions entre els ajuntaments i l'ESS són necessàries, per poder incidir en les polítiques públiques. També existeixen limitacions competencials i productives, que dificulten la consolidació de projectes d'ESS, hi ha feina a fer, les administracions locals han d'apostar per processos participatius i comunitaris com els de l'ESS, cal un reconeixement per part de la institució pública.

Evidentment que l'ESS té més reptes per aconseguir el reconeixement de la ciutadania i de l'administració, per arribar a ser ja no únicament una alternativa econòmica, sinó com a possibilitat de transformació socioeconòmica. L'ESS presenta reptes tant en l'àmbit econòmic, en l'àmbit organitzatiu, com en l'àmbit legislatiu, necessita crear estratègies de finançament que els faci més estables econòmicament, alhora necessita millorar en l'àmbit organitzatiu per tal d'esdevenir un espai d'aprenentatge i d'apoderament individual i col·lectiu i també necessita un marc normatiu per tal de reforçar la seva identitat a partir dels seus principis i característiques pròpies que els fa diferents de les societats de capital.

3. EDUCACIÓ SOCIAL PER RESISTIR I VISIBILITZAR ELS MALESTARS D'UN SISTEMA ECONÒMIC CAPITALISTA.

“No podeu preparar els vostres alumnes perquè construïsquen demà el món dels seus somnis si vosaltres ja no creieu en eixos somnis; no podeu preparar-los per a la vida si no creieu en ella; no podríeu mostrar el camí si us heu assegut, cansats i descoratjats, en la cruïlla dels camins.”
(Celestin Freinet)

La maquinària capitalista s'ha instaurat fins i tot en l'educació, es fa complicat trobar discursos i pràctiques que surtin d'allò establert i l'Educació Social no és aliena a aquesta hegemonia econòmica, social, política i cultural que esborra tota classe de pensament utòpic.

L'Educació Social té un component polític i un compromís social amb les persones i la comunitat, l'educació no és un acte neutre, no hauríem de deixar que es converteixi en un acte estèril, sense sentit, que no interpel·li, no dissenteixi, educar és resistir.

Resistir els malestars d'un sistema econòmic capitalista, que no ens deixa veure les desigualtats i

necessitats de les persones, si no és com a mer producte de mercat, on els seus valors com la productivitat, el consum, l'eficàcia, la individualitat, la celeritat ens aboquen a una mateixa realitat i relacions. Visibilitzar i denunciar aquest malestar es fa necessari, per això ens cal polititzar el malestar, polititzar-lo per fer-lo comú, i des de l'educació social a través de la seva acció politicopedagògica ha de sensibilitzar per visibilitzar els malestars, per tal de crear consciència de justícia social.

Les injustícies siguin quines siguin i sorgeixin d'on sorgeixin, creen unes necessitats i l'educació social ha d'actuar sobre aquestes, ja que l'educador/a com a subjecte generador de canvi i transformador, busca el benestar, tant individual com de la comunitat.

Però no només això, l'Educació Social té la responsabilitat de denunciar i transformar l'estructura social, econòmica, política i cultural, creant processos educatius que ajudin a fomentar una consciència ciutadana que vagin més enllà dels mecanismes del mercat.

Davant la globalització econòmica ens cal establir sinergies amb aquells projectes alternatius que resisteixen, que resisteixen a un sistema econòmic, social, polític i cultural capitalista, un projecte social alternatiu que desplaci “al benefici, al creixement econòmic i al consum il·limitat com a motor de la societat i eix de la felicitat” Ruiz, C. (2017:72). Construir sinergies que ens permetin reconèixer i apoderar la ciutadania, per tal d'exercir resistència als processos d'exclusió i desigualtat que genera la globalització econòmica.

Aquesta acció coordinada pot ser des de diversos moviments socials, des d'entitats professionals, acadèmiques, socials, ciutadanes o culturals que busquin la mateixa finalitat, en aquest cas millorar la qualitat de vida de les persones i la transformació social, com poden ser els col·lectius feministes, d'immigrants, de persones amb altres capacitats, però concretament en aquest treball m'he volgut centrar en la combinació entre l'Educació Social i l'Economia Social i Solidària perquè l'economia és la base de tots els mals en la globalització neoliberal. I perquè l'Educació Social té una similitud amb l'ESS, i són els valors que comparteixen de transformació social, democràcia, igualtat, solidaritat, suport mutu, cooperació, justícia social...

Per construir una alternativa ens cal unir esforços, i l'Educació Social pot jugar un paper molt important per potenciar l'ESS, com ampliar la seva visibilitat a través de la capacitació de la comunitat d'estratègies de producció, de distribució, de finançament o de consum alternatius al

model capitalista. Sensibilitzant i donant a conèixer l'ESS a la ciutadania per tal de fomentar la seva participació com a protagonistes de la seva pròpia transformació com de la transformació de la societat.

Així, l'acció política, econòmica, social, cultural i educativa han de caminar junts, per poder reconstruir la ciutadania i lluitar pels drets socials i polítics que han estat relegats per la globalització econòmica, donar veu a la ciutadania que ha estat silenciada i convertida en objecte de mercantilització. Ens cal reconèixer a la persona promovent noves relacions amb els altres, potenciant noves formes de relacionar-nos amb la societat, deixar de ser clients i consumidors, per tenir un paper actiu i responsable en la societat. Aquest procés ha de tenir una doble finalitat: “per un costat, la denuncia i transformació de les condicions materials i estructurals generadores de desigualtat, i per un altre costat, el reconeixement i apoderament de les persones i la condició de ciutadania” (Ruiz-Román, Calderón i Juárez, 2017), mencionats per Ruiz, C (2017:75).

El paper de l'ESS té una importància particular en la reconstrucció de la ciutadania, donat que pretén la satisfacció de les necessitats individuals i col·lectives, donant les bases materials per al seu desenvolupament personal, social i ambiental. I el paper de l'Educació Social és vital per a poder donar les eines necessàries per a una nova cultura social que permeti a la ciutadania la incorporació a la diversitat de xarxes socials i l'adquisició de béns culturals ampliant les perspectives educatives, laborals, d'oci i participació social. ASEDES (2007:11).

L'ESS a partir de construir un projecte alternatiu a l'individualisme, la desigualtat i a les relacions de poder caracteritzades per la globalització econòmica, planteja a l'Educació Social un nou repte, ja que crea nous espais i experiències d'aprenentatge i uns valors educatius renovats, on es posa en el centre les persones afavorint l'apoderament personal i comunitari, la participació i el protagonisme.

Així, l'Educació Social s'ha de poder construir des de l'àmbit professional, des de l'àmbit acadèmic i des dels moviments socials, ja que es poden enriquir mútuament:

“l'àmbit professional i l'acadèmic es poden enriquir amb els valors, experiències, organització... dels moviments socials. Però al mateix temps, aquests es poden veure enriquits pel coneixement i la pràctica de la professió o pels procediments per a l'anàlisi, la reflexió i la crítica de l'acadèmia” Ruiz, C. (2017:76).

L'ESS també pot contribuir a fer que la tasca professional de l'educador/a social tingui una visió més crítica, que ens ajudi a qüestionar el control social i l'obediència en què ens veiem immersos en

la nostra tasca educativa. Fent de l'Educació Social una pràctica lliure, democràtica, solidària, justa i sostenible, que no depengui de pràctiques de control de la societat a la població. Acabar amb les intervencions assistencials que tracten a les persones com a “usuaris”, “beneficiaris” o qualsevol altre tipus de consumidor social, que reproduïxen relacions mercantilistes i de dominació en l'àmbit de lo social. L'educador/a social no es pot convertir en un opressor que ofereix recursos tècnics i científics, sinó que ha d'oferir mecanismes que impulsin una intervenció transformadora, que doni alternatives a la desigualtat, a l'exclusió i a totes aquelles formes de repressió d'un Estat capitalista.

L'educador/a social ha de tenir una passió, una responsabilitat, un compromís polític, un esperit crític i una voluntat de transformació socioeconòmica que li permeti esdevenir un agent educatiu capaç de posar en pràctica els valors i principis de l'ESS.

Construir alternatives d'organització i funcionament de l'economia que contribueixin a fer un món més just, sostenible i democràtic també és tasca de l'Educació Social, pel seu caràcter crític i transformador i la presència dels educadors i educadores socials en projectes d'ESS, donaran a conèixer els valors i pràctiques d'ESS, alhora que generaran processos participatius i intensificaran processos de mobilització per transcendir en l'espai públic a través de l'àmbit econòmic.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES:

ASEDES. (2007). *Documents professionalitzadors. Codi deontològic de l'educador i l'educadora social*. Barcelona: Associació Estatal d'Educació Social.

Askunze, C. (2013). Más allá del capitalismo: alternativas des de la Economía Solidaria. *Documentación Social*, 168, 91-116. Extret de:

https://www.economiasolidaria.org/sites/default/files/economia_solidaria_askunze.pdf

Azevedo, S.; Camoes, A. i Correia, C. (2017). El papel de la educación social como respuesta humanizada al capitalismo económico. *RES, Revista de Educación Social*, 24, 134-141. Extret de:

<http://www.eduso.net/res/admin/archivo/docdow.php?id=842>

Comín, A. (2011a). El capitalismo y las teorías de la justicia contemporáneas. En Comín, A. i Gervasoni, L. (coords.), *Democracia Económica. Hacia una alternativa al capitalismo* (pp.85-141). Madrid: Icaria Editorial.

- Comín, A. (2011b). La justicia social en el capitalismo del Estado de bienestar. En Comín, A. i Gervasoni, L. (coords.), *Democracia Económica. Hacia una alternativa al capitalismo* (pp.143-175). Madrid: Icaria Editorial.
- Estivill, J; Laville, J. L; Mansilla, E; Miró, I; Rando, O; Fernández, A i Suriñach, R. (2017). Esmolem les eines. Debats de l'Economia Solidària per a la Transformació Social. Barcelona: XESC
- Fernández, A. i Miró, I. (2016). *L'economia social i solidària a Barcelona*. Barcelona: La Ciutat Invisible.
- Gago, P. F. (1994). Los principios de la justicia social. *Cuadernos de Trabajo Social*, 7, 87-107. Recuperat de: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=618772>
- Garcia, J. (2012). El olmo de la economía solidaria. *Mientrastanto*, 105, 1-12. Recuperat de: <http://www.mientrastanto.org/boletin-105/ensayo/el-olmo-de-la-economia-solidaria>
- Garcia, J. (2012) *Adéu Capitalisme. 15M-2031*. Barcelona: Icaria.
- Garcia, J. (coord.) (2015). *Guia d'economia social i solidària per a l'administració local*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Extret de: http://ajuntament.barcelona.cat/tempsicures/sites/default/files/guia_economia_social.pdf
- Garcia, J. (2018). *12 reptes per a l'economia social i solidària*. [article en línia] Extret de: <http://www.economiasolidaria.cat/?p=1088>
- Giménez, R. (2017). Pensamiento libertario y Educación Social. Barcelona:UOC.
- Gobierno de España [BOE] (2011). Llei 5/2011, d'Economia Social, de 29 de març 2011. Boletín Oficial del Estado (30/03/2011).
- Laville, J. L. (2003). Cap a una economia social i solidària. *Nexe, Quaderns d'Autogestió i Economia Cooperativa*, 11, 7-23. Recuperat de: <http://nexe.coop/wp-content/uploads/2018/04/nexe11.pdf>
- Laville, J. L. i Garcia, J. (2009). *Crisis capitalista y economía solidaria*. Barcelona: Icaria editorial.
- Le Labo. (2010). 50 propostes per canviar el rumb. *Nexe, Quaderns d'Autogestió i Economia Cooperativa*, 26, 29-35. Recuperat de: <http://nexe.coop/wp-content/uploads/2018/04/nexe26.pdf>
- López Petit, S. (2008). *Politizaciones apolíticas*. [article en línia]. Revista Espai en Blanc, 3-4. Recuperat de: http://espaienblanc.net/?page_id=1679

López Petit, S. (2009). *La movilización global. Breve tratado para atacar la realidad*. Madrid: Traficantes de sueños. Extret de:

<https://www.traficantes.net/sites/default/files/pdfs/La%20movilizacion%20global-TdS.pdf>

López Petit, S. (2016). La despotenciació de la crítica i la seva superació. *A Educació per a l'acció crítica*. Barcelona:FUOC

Marion Young, I. (2011). *Responsabilidad por la justicia*. Madrid: Editorial Morata, S. L.

Martínez, M. A; Sabín, F; Álvaro, A; Gallero, A. i Salsón, S. (2019). *La economía social i solidaria: balance provisional y perspectivas para España*. Madrid: Fundación Alternativas.

Recuperat de:

https://www.fundacionalternativas.org/public/storage/laboratorio_documentos_archivos/39044ff5943883782452797062e38d26.pdf

Montané, A. (2015). Justicia Social y Educación. *RES, Revista de Educación Social*, 20, 92-113.

Recuperat de: <http://www.eduso.net/res/20/articulo/justicia-social-y-educacion>

Noguera, J. A. (2011). Capitalismo y justicia: los términos de la cuestión. En Comín, A. i Gervasoni, L. (coords.), *Democracia Económica. Hacia una alternativa al capitalismo* (pp.51-82).

Madrid: Icaria Editorial.

Pérez de Mendiguren, J. C.; Etxezarreta, E. i Guridi, L. (2009). Economía Social, Empresa Social y Economía Solidaria: diferentes conceptos para un mismo debate. *Papeles de Economía Solidaria*,

1, Bilbao: REAS Euskadi. Extret de: <https://www.economiasolidaria.org/biblioteca/papeles-de-economia-solidaria-no-1>

Pérez de Mendiguren, J. C. i Etxezarreta, E. (2015). Los debates entorno de la Economía Social i Solidaria [article en línia]. *Boletín de recursos de información del Centro de Documentación Hegoa*, 42. Extret de: <http://boletin.hegoa.ehu.es/mail/36>

Quispe, M. C. (2013). Ressenya del llibre: "Responsabilidad por la justicia". *Eunomía: Revista en Cultura de la Legalidad*, 4, 305-309. Recuperat de:

<https://e-revistas.uc3m.es/index.php/EUNOM/article/view/2117/1049>

Red de Redes de la Economía Social y Solidaria. (2011). *Carta de Principios de la Economía Solidaria*. Madrid: REAS. Extret de: <https://www.economiasolidaria.org/carta-de-principios>

- Ruiz, C. (2017). La Educación Social ante el revés de la globalización. *RES, Revista de Educación Social*, 25, 67-78. Recuperat de: <http://www.eduso.net/res/25/articulo/la-educacion-social-ante-el-reves-de-la-globalizacion>
- Samper, M. (6 de mayo de 2014) *El Taxista Ful (II). El absurdo y la terapia sociopolítica*. La Metafísica Armé(e) [blog] Recuperat de: <http://lametafisicarme.blogspot.com.es/2014/05/enlace-para-ver-la-pelicula-el-taxista.html?view=flipcard>
- Sancho, J. (2018). *Com escriure i presentar un bon treball acadèmic: Guia pràctica per a estudiants i professors*. Vic: EUMO
- Standing, G. (2014). Por qué el precariado no es un «concepto espurio». *Revista Sociología del Trabajo*, 82, 7-15. Extret de: <file:///C:/Users/Aress/Downloads/60419-Texto%20del%20art%C3%ADculo-4564456551537-1-10-20180525.pdf>
- Solé, J. (coord.) (2016). Crítica a la raó neoliberal. Prendre una posició. *A Educació per a l'acció crítica*. Barcelona:FUOC
- Suriñach, R. (coord.). (2017). *Informe del mercat social 2016*. Barcelona: XESC. Extret de: http://mercatsocial.xes.cat/wp-content/uploads/sites/2/2016/04/informe_mercatsocial_2016_2.pdf
- Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya. (2014). *Proposta de Llei de l'Economia Social i Solidària de Catalunya*. Barcelona: XESC. Extret de: http://xes.cat/wp-content/uploads/2018/08/Proposta_llei_ESS_XES.pdf

Como citar este artículo: Mateos Fernández, Mònica (2020); Sinergies de resistència contra la globalització econòmica ; en <http://quadernsanimacio.net> ; n° 31; enero de 2020; issn: 1698-4404